

AZAI BORZALMAK

Kürthy György rajzaival.

A PESTI UTCA. Urambátyám azelőtt, mikor úgy Szent István táján beérkezett Budapestre és végigbaktatott a Hatvani-utcán, bámult ugyan, de azért értelemmel nézegette a város külsejét, mert otthon találta magát benne.

A város, a büszke Pest, azelőtt egy egészen rendes, tisztességes hely volt, ahol nagyobb házak valának ugyan, mint Karakó-Szőrcsökön, de azért egészen rendesen házaknak voltak nevezhetők. Ma már ez a rendes forma csak régi emlék. Az utcák például teljesen megváltoztak. A városháza urai, akik szívükön viselték Budapest európai hírnevét, kifalták, hogy a régi terek és utak nem felelnek meg az amerikai arányoknak, amelyek szerint Budapestnek fejlődnie kell s azért bizonyos örvendetes változtatásokat eszközöltek, Mindenekelőtt: ahol az utca netalán görbe volt, mert így kívánta az évszázados forgalom, ott szépen kiegyenesítették, ahol pedig új utcákat csináltak, amelyek egyenesek is lehettek, ott szépen begörbítették az útvonalat. Az is megeseft, hogy a tereket, amelyeken a város lélekzetet vehetett volna, szépen beépítették, egy-egy helyes kis Operával vagy kávéházzal zárva el a nagyobb távlatokat. Ez azonban még nem minden. A város szépítőinek volt annyi eszük, hogy a neveletlen és rakoncátlan természetet nem hagyták kénye-kedve szerint garázdálkodni, hanem szépen körülkerítették a Gellérthegyet, és

magas tűzfalakkal fedték el a Várhegy éretlenül zöld bokrait, kőbe öltöztették a domboldalakat, és a terek közepére fák helyett lovasrendőröket ültettek. Így sikerült helyrehozni az okatlan természet ama csínyjét, hogy Budapestnek oly előnytelen fekvést adott a budai hegyek alatt, a Duna partján, így jött létre Budapest, mint művészet, amely merőben más, mint a régi.

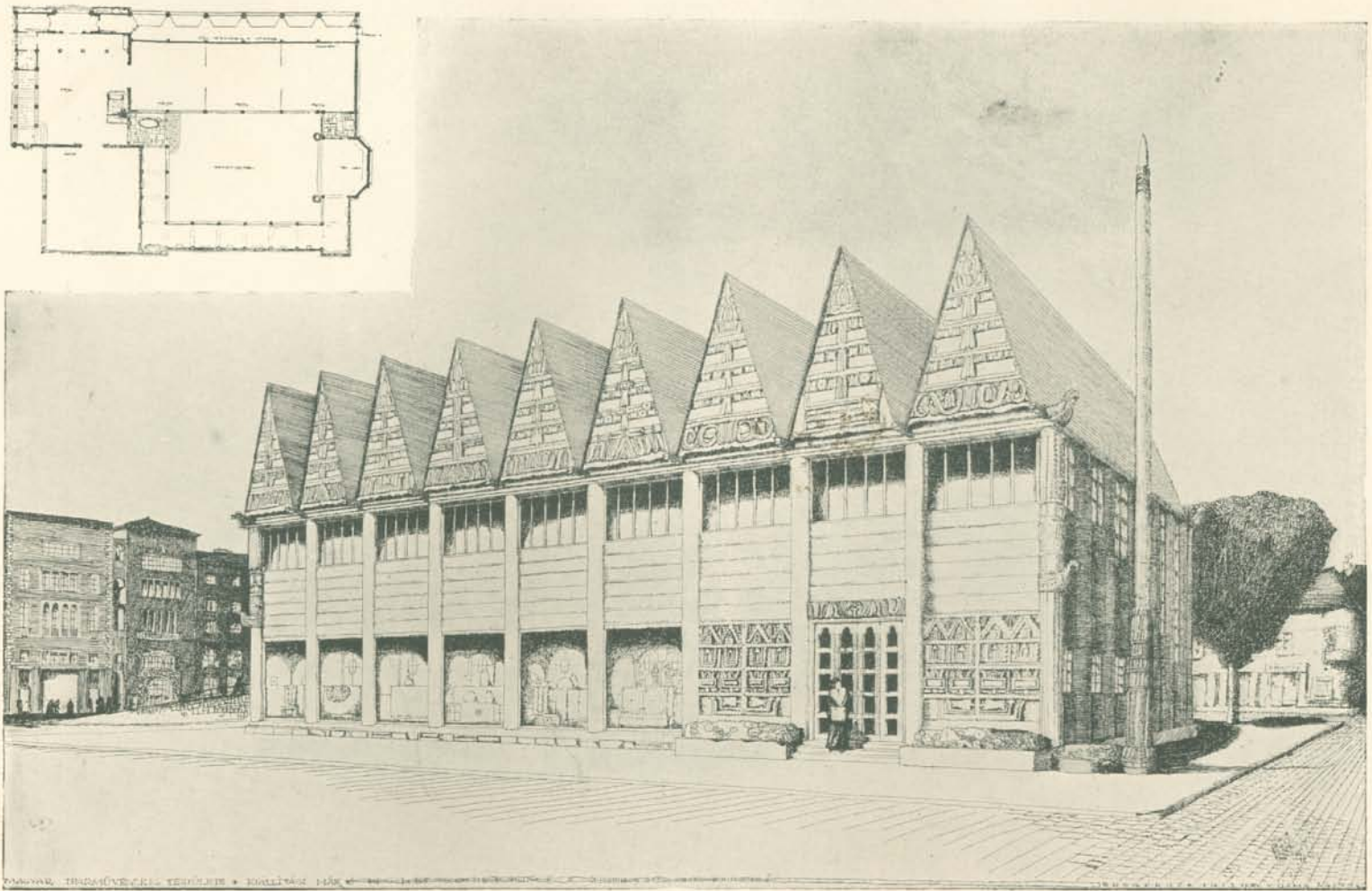
A HÁZAK. Ha pedig még ez sem elég, mit szól Urambátyám azon dicséretes munkához, amellyel a modern építész urak a város-
szépítés munkáját kiegészítették? A pagodák és biedermeierok, hejehuja-magyarok és finn-asszír-németek csak tetszenek? Miért siratja

Urambátyám a halálra ítélt Lloydot, mikor helyére egy éppen olyan gyönyörű jön majd, mint a kígyótéri majolikabálvány vagy a körutak különböző műremekei? Miért sajnálja a régi köveket, mikor azok helyét a legfinomabb anyagok foglalják majd el: pyrogránit, eozin, bronz, márvány, mozaik, csempe, hacacaré? És a régi egyszerű façade-ok veszte kinek fájna, mikor csillagvizsgálótornyok, apró zsinagógák, csodakerék, hindú istenek, gipszbe öntött vitustancok ékesítik gyönyörű középületeinket? És ha még tudná Urambátyám, hogy míg a régi kövek mind kőből voltak s így az anyagnak haszontalan pazarlását követelték, ma a legfinomabb anyagok is alig kerülnek valamibe! Mert márványok és hejehuják, mozaikok és freskók, modern homlokzatok és világítótornyok anyaga jórészen gipsz, malter, cement, ócska rongy, drót, olcsó piszok és értéktelen szemét.

A SZOBROK. Budapesten a szobrászatot valamikor Nagy Kristóf képviselte. Ez volt az aranykor, amelyről a klasszikus költők és Krúdy Gyula énekelnek. Azután a nemzet néhány emlékművet állított nagyjainak derék, becsületes szobrászok által, akik sok szeretettel mintázták meg József nádort, Széchenyi Istvánt, Petőfit. Ezt a korszakot talán a szelídfényű ezüstről lehetne elnevezni. Tartott pedig ez a korszak a millenniumig. Ekkor történt, hogy a magyar ősök tanácskozására ültek össze s miután meghányták-vetették az elmúlt ezer esztendőt, kimondották, hogy a nemzet mégsem viheti el szárazon ama bűnöket, amelyeket a fentemlített ezer esztendő alatt elkövetett. Ennélfogva egy kisebbfajta büntető hadjáratra szánták el magukat saját személyükben, de nehogy valaki reájuk ismerjen, a szobrászat című mesterségtől kértek álruhát. Megszületett tehát a millenniumi emlék és a tíz szobor terve, s az álruhás ősök elindultak. Elöl Árpád, a honszerző, aki nagyon mérges volt Gábor arkangyalra, mert a fejedelem még mindig pogány hiten volt. Mérgében ősi szokás szerint leütötte az arkangyal fejét s szegény Gábor azért tartja fejétlenül a koronát a „millennium“ oszlopán. Árpád azután elfoglalta a helyét a piedesztálon, a „Millennium“ kávéházból kölcsönkért babérfák között s a többi királyok is belemásztak a fülkéikbe. A fülkék kissé nagyok ugyan, de legalább elférnek bennük. A kisebb méltóságok, hősök és tudós férfiak a város

376. Kozma Lajos : Iparművészeti kiállítási és eladási csarnok.

376.

376. L. Kozma : Projet d'un pavillon des expositions et des vents des arts décoratifs.

„Elhűlnétek, látva rettenetes pajzsát,
És, kit a csizmája viselt,
sarkantyúját.“

377.

„Mészároslegények
merre láttak széjjel
Iramodtak egy-egy
hurkoló kötéllel...“

378.

377—378. Nagy Sándor: Iskolai falifestmények. Jelenetek Arany Toldijából.

377—378. A. Nagy: Tableaux décoratifs d'une école élémentaire à Budapest.

„Nos fiuk birokra, hadd
lássuk ki áll ki?
Vagy ki tartja úgy felezt
a hitvány rudat...?”

379.

379. Nagy Sándor: Iskolai falifestmény. Jelenet
Arany Toldijából.

379. A. Nagy: Tableau décoratif d'une école
élémentaire à Budapest.

380.

380. Kozma Lajos: Belső címlap.

380. L. Kozma: Frontispice intérieure.

különböző pontjain helyezkedtek el. A legjobban Gellért püspök járt, mert az ő kedvéért vadregényessé tették a hegyet egy kőhalmazzal, amelyet valamely ujságcsináló oly találóan nevezett töpörtyüarakásnak. Tinódi Sebestyén a Bob herceget fujja a Népszínház előtt, míg Anonymus elvesztette az arcát bánatában, hogy nemzetének ilyen megnyomorítását meg kellett érnie. Már ama boldog emlékezetű Nagy Kristóf is megduplázódott kínjában, és félt, hogy Urambátyám és vidéki társai már nemsokára egyáltalában nem merészkednek Budapestre, ahol nappal is kísértetek garázdálkodnak. Hiába! Az ősök kegyetlenek, csak a mi áldott emlékü királynénk, Erzsébet, maradt halálában is olyan irgalmas hozzánk, mint életében volt. Ő nem engedi, hogy a szobra elkészüljön.

AZ UTCA BERENDEZÉSE. A bölcs város-csinálók igen jól tudják azt, hogy az utcán nem elég az aszfalt, amelyen Urambátyám a csizmáját koptatja. Az utcán egyéb dolgok is szükségeltetnek. Ilyen például a szemétkosár, amely

mellé Urambátyám elhajigálja a szalonnáspapírost, minekutána a templom lépcsőin megreggelizett, ilyen továbbá a lámpa, amelybe Urambátyám beleütöközik, ha éjfél után boros fővel hazabandukol. Nos! A város-

csináló urak még ennél is műveltebbek és tudják, hogy a modern világban minden használati tárgy egyszersmind művészetet is jelent. Eme hasznos dolgokba tehát annyi művészetet rejtettek, amennyi csak tőlük tellett.

A legtöbb művészetet a földalatti villamos lejáró házaiba sikerült elhelyezni. Sőt, miután itt annyi volt a művészet, hogy egy sütetre talán meg is ártott volna, a város szépsége felett örökösödő hatalom úgy oldotta meg a kérdést, hogy a lejárókban rejlő művészet több felvonásban gyönyörködtesse a közönséget. Ez pedig így történt: Először kis hindu-templomokat építettek a lejárók fölé majolikából. Miután ezekben eléggé kigyönyörködte magát a szem, elvitték, lehordták és helyébe egy kőpárkány került, hasonlatos amaz irdatlan építményekhez, amelyek a kyklopsok emlékét őrzik valahol Mykene körül. Nemsokára azonban újból mozogni kezdett a szépség s a kőpárkány is eltűnt. Helyébe hatalmas vasrudak kerültek karikákkal, irtózatossá erős kapcsolatokkal, nyilván arra számítva, hogy az orosz invázió esetén a földalatti meg legyen védve. A háborus veszély elmúlt s ezért a védelmi eszközök is elhurcoltattak, és jelenleg a lejárók körül nincsen semmi; kíváncsian és elszorult szívvel várjuk, vajjon miféle

újabb meglepetésben lesz ismét részünk. Egyelőre csak az történik, ami eleitől fogva, hogy a földalatti lejáratok nem lévén semmiképpen elzárva, az esővíz hatalmas zuhatagokban folydogál alá a lépcsőkön és a közönség sokszor tutajokon kénytelen megközelíteni a jegyváltóasztalt.

Az utcai lámpák szinte önként kínálkoznak a művészet számára, nem csoda, hogy ezekben szinte tetőpontjára emelkedett a városzépészet. A gyönyörök gyönyöre e pillanatban a Gizella-téren székel, itt helyeztetett el a világ kilencedik csudája: a gothikus körlámpa. Ezen egy hosszú rúd, rajta egy nagy korong, gothikus ívek, ablakfülkék, templomtornyok, pillérek, ol-tárok, lőrések, hidak, kosarak, erkélyek. Magassága tizenöt méter, átmérője harminc; összesen hetvenhárom. Méltó versenytársa nemcsak a Vörösmarty-szobornak, hanem a Bazilikának, sőt az Iparcsarnoknak is. Szépségeit az idegeneknek állandóan négy cicerone magyarázza, rendeltetését még senki sem tudta megmagyarázni, mert csak nem azért a négy körtéért van, amely az oldalán lóg? Ez a négy lángocská csak arra szolgál, hogy lehessen látni, a lámpa milyen szép, mert a Gizella-tér sötét. A többi kis lámpafiókák mind irigykedve néznek erre az anyaszörnyetegre, de hiába, ezt legfeljebb a nyilvános órák tudják utólélni. Ezek az órák különben is igen kegyetlen természetűek, mind-egyikük agyonnyom egy-egy hirdetési oszlopot. Masszív formáikkal leginkább arra vannak hivatva, hogy mint vágótőke szerepeljenek valamely mészárosnál, s ők eme magasabb rendeltetés tudatában nem is bíbelődnek azzal, hogy az időt mutassák. Erre még nem is volt eset, egyszer próbálta meg egy vidéki, hogy megnézzze hány az óra, de megjárta, mert kicsavarodott a nyaka és megrajzolták a Fliengedébe viccnek. Urambátyám jól teszi, ha óvakodik az efféle német praktikáktól.

AGYEPEK. Volt nemrégiben Budapesten egy jókedvű, derék, öreg kertész bácsi, gondolom Ilsemannak hívták, az addig volt főkertész, míg egyszer csak így szólt magában: tenni is kéne már egyszer valamit ezen szép Budapest érdekében a jóreggelét neki. Azzal magához vett egy kötényre való szép zöld füvet, aztán elindult befelé a városba, mint Szent Péter annak idején a cseresznyével.

És elkezdte hullatni a gyepet. Először a Városligetben hullatott egy gyepet, azután az Erzsébet-téren gyepelt egyet, és — no hadd örüljön a Józsefváros is — a Múzeum környékének is juttatott a gyenge gyepeskből. Ahogy így gyepet-gyepet magában, szembejön vele a Közmunkatanács. „Hova-hova, Ilsemann bácsi?” „Csak egy kis gyepeskbét hoztam ezeknek a ványadt pesti gyerekeknek, hadd örüljenek neki”. „Sose erőlködjön, kertészbácsi — mondja a Közmunkatanács —, ismerjük már mink ezeket a pesti gyerekeket, egykettőre lelegelik ezek azt a kis gyepeskbét.” „Nono, mondja azután Ilsemann bácsi, nem addig van az ecsém, mert én bizony nem enni hoztam ezt a gyepeskbét, sem nem sétálni, vagy játszani, hanem csak nézni. Mindenki nézheti, aki akarja, de a gyepre ne lépjen, mert akkor meghal.” És amint mondta, úgy ki is írta a jó öreg kertészbácsi.

Így lett Budapest gyepváros. London a parkváros, Florenc a virágok városa, Drezda a kertváros és Budapest a gyepváros. Ahol park van, ott szökőkutak is vannak, ahol virágok vannak, ott színekkel és illatokkal ejtik meg a nézőt, a kertváros ligeteket varázsol a kőházak közé, de Budapest megelégszik a gyepvel, a szimpla gyepvel. Mindenütt másutt abból indult ki a városkertészet, ami meg volt adva: a terekből, a régi romokból, a meghítt kis utcákból, a vízpartokból s azokhoz konstruálta a maga mondani valóját. Budapestben ott van gyep, ahova Ilsemann bácsi hullajtott. A Kálvin-téren ott van az egyetlen szép szökőkút, amely szinte sóhajtozik egy kis zöld dísz után, a pesti Dunapart eltikkad a sok sívó kőkockától. Ha karácsonykor a fenyőfás tótoknak, ősszel a bolgár kertészeknek meg nem esne a szívük a Dunaparton, még sárgarépa sem nyílna e partokon. Az egyetlen művészies kert, amelyben a pesti embernek része lehet, amelyben fák, kövek, padok, utak nyugodtan és egyszerűen símulnak össze, a Kerepesi temető. Ez az egyetlen gyep, amely nem zavarja meg az esztétikai érzéket és ezt is csak a visszajáról nézi a pesti ember: alulról.

KIRAKATMŰVÉSZET. Mikor először járt Pesten Urambátyám a hetvenes esztendő végén, a kirakatművészet még nem virágozott úgy, mint manapság. A kázmirkendőknek, a citromos kolbászoknak, az óriástököknek meg a szájharmonikáknak nem kellett a cifra keret, elég volt egy kis ablak is nékiök. De negyven év alatt Budapest, mint mondani szokás, nagyleánnyá serdült és a kirakatművészet terén rohamlépéseket tesz előre. A budapesti utca ma úgyszólván kirakat, keblén hordja iparának összes termékeit. A négy és fél méteres ablaknyílásokban jól megfér például a sárga cipők

mellett a művirág, a rokokódísz, a bécsi művészvásznon és a márványszökőkút. A cégtáblák sem a régi jó betűk kerek és nyugodt formáitól gömbölyödnek, hanem kiáltoznak, fogdmeget ordítanak, elbájolnak és utoljára még le is tegezik kelmedet. Ez alighanem onnan van, mert míg azelőtt az, aki bennült a boltban, egyszerű, becsületes adófizető polgár volt, akár mint szatócs, akár mint kalmár, boltos, nagykereskedő vagy cégtulajdonos. Ma már azonban csak királyok foglalkoznak Pesten kereskedelemmel, a cipőkirály, a pedrőkirály, a baromfikirály, irtókirályságok vannak itt, Urambátyám.

Pedig másutt is van nagyipar, üzleti élet, kereskedelem és még sincs ennyi hűhó, ennyi értéktelen hacacaré, ennyi ramazúri. Mert hiszen nem a kirakat ordítása fogja meg a vevőt és nem a legszelebb portál egyúttal a legjobb cégér. Egynéhány jó vastag üveglappal, finom metszésű tükörrel jó színhatású lámpaernyővel nagyobb művészetre lehet hangolni a kirakatot, mint akárhány kávémasinával, meg nevető szerencsennel. A kirakat azonban vajmi keveset törődik ezzel. A kirakat élni akar, azért van tele viaszbabákkal, viasz Blaha Lujzákkal és viasz Bachó karmesterekkel. A kirakat gusztust akar kelteni a járókelőben s azért raknak bele kelet-tengeri heringet kis hordóban, parókát üveg-szemmel és kis koporsót ércből. A kirakat beszédes akar lenni s ezért harsog belőle a grammofon. A kirakat őszinte vallomásokra készlet és ezért vágják be a legelső tüntetéskor füttykösökkel.

MAGYARSÁGUNK AZ UTCÁN. Néhai Nagyazjtay Zajtay urunkbátyánk Pesten jártában még panaszkodhatott annak csúf németsege miatt, de már minékünk csak juhoházni és zsupszaszázni lehet, annyira megmagyarosodtunk az utolsó években. Nem dagad-e büszkén a honfikebel, ha látja, hogy mennyi magyarság les rá minden utcafalról? Magyar csempe az oromfalon, magyar nyeregkápa a háztetőn, magyar deres az erkélyeken, magyar árvaleányhaj a bankfiókok cégtábláin, magyar ihajtyuhaj a mozikkasszákon. De nemcsak ilyen etnográfikus magyarságokkal van teli a magyar utca, hanem mélyebb értelmű, hogy úgy mondjuk: szimbolikus magyarságokkal? Mennyi magyarság van például a kis szürke vasházakban, melyek itt a főterek közepén s az utcák járdaszegélyén

vonnak árnyékot a napfényes útfestőre, holott másutt ezek hivalkodás nélkül elbujnak egy cserjesor mögé, a föld alá vagy egy mellékutcába. Mennyi magyarság púposodik ki továbbá azokból a rejtelmes pléhházakból, melyekből maszatos munkások bujnak ki néha, de senki sem tudja, mely kazamatákkal állnak összefüggésben. És azok a kedves kis nomád sátrak, melyek alatt a telefont szerelik elvtársaink, nem emlékeztetnek-e a pusztaszeri honfoglaló ősök, vagy a hortobágyi csikósok karámaira? És az ívlámpakarók, az ő kétségtelen bitőjellegükkel nem juttatják-e eszünkbe történelmünk leggyászosabb lapjait? No lássa, Urambátyám, van itt magyarság elég, magyar áldja, magyar bánja, magyar násfa, magyar ánya. Maholnap már az öltözetünk is csupa olyan lesz, mentés, dol-

mányos, anyókás, panyókás. Csak jól körül kell nézni: Imhol ni! Tíz évvel ezelőtt még csak a cégtáblákon állt mindenütt — igaz-e, Urambátyám? — hogy: Rákóczi Mór, Frangepán Izidor. Most már ott áll a tér közepén Rá-

kóczi Mór és Frangepán Izidor életnagyságban és kard, sisak meg rendőrruha van rajta.

SAK- IRODALOM

HAYDEN, ARTHUR. KOPENHAGENER PORZELLAN. Entwicklungsgeschichte der königl. Porzellanmanufaktur in Kopenhagen vom achtzehnten Jahrhundert bis zur Gegenwart. Mit 124 Tafeln und 76 Abbildungen im Text. Leipzig, K. W. Hiersemann, 1913. Ára: 57 kor. 60 fill.

Hayden munkája az első nagyobb szabású mű, mely a kopenhágai kir. porcellángyár történetével behatóan foglalkozik. Visszapillantást vet a XVIII. században keletkezett európai porcellángyárakra, majd a kopenhágai porcellángyár keletkezésének körülményeit írja le. Dániában egy porcellángyár felállítását V. Frigyes király határozta el. Az új gyár első évei eredménytelen kísérletezésekkel multak el. Fejlődése akkor kezdődik, amikor Louis Fournier lépett a gyár élére (1760—66). Az általa tervezett porcellántárgyak idegen fejedelmek és követek ajándékozására készültek s így utat törtek maguknak idegen udvarok gyűjteményeibe. Fournier idejéből összesen csak 20 drb ismeretes, és meglepő szépségük s ritkaságuk folytán igen nagy beccsel bírnak.

A mintázás, a rajz, a színezés sèvres-i mintákra emlékeztetnek. A Fournierről elnevezett korszak rövid életű volt, a gyár V. Frigyes halála után 1766-ban kénytelen volt kapuit bezárni s Fournier visszatért Franciaországba.

Néhány évi szünetelés után, 1773-ban Franz Heinrich Müller került a gyárba, kinek dicső nevéhez fűződik a gyár felvirágzása. Müller maga készítette a mázat, meghatározta az égetés helyes módjait és preparálta a festéket. A máz egyenletes és síma, a színezés tengerzöld. A produktumok a szakértőket is

bámulatra ragadták. A modern technikai és kémiai eszközökkel sem sikerült eddig Müller készítményeihez hasonlókat létesíteni. Az ő kezéből kerültek ki a máz alatt festett kék-fehér porcellánok, melyeknél az anyag mindinkább tökéletesedik s a rajz fokozatos fejlődést mutat. Továbbá a máz fölötti festéssel ellátott korai példák, tálak, tányérok, teás- és kávéskészletek, leginkább fejedelmi és főúri családok részére, vázák plasztikus alakokkal, mellszobrok, gondosan kidolgozott és finoman mintázott vázák és drága készletek, melyeknek fénypontját a „Flora Danica Service” képezi. Ez 1790—1802-ig készült II. Katalin orosz cárnő részére, körülbelül 750 darabból áll és circa 270,000 márkába került. Naturalisztikus modorban a dán flóra egy-egy fajtát látjuk az egyes darabokon, melyek gazdagon vannak aranyozva.

A technika terén elért eredményei máig is utóéletlenek. Az általa föltalált új anyag, melyet Jungfrauenmasse-nek nevezett el, tiszta vakító fehér, a máz, mellyel be van vonva, oly átlátszó és síma, mint a csiszolt kristály. A rajz gazdagsága, a találatkonyság eredetisége, a mintázás ereje tüntetik ki valamennyi munkáját. Az általa fölfedezett anyagot zöld, kék és bíborral díszítették. A díszítés, tekintve a tájkép és a portait, játssza a főszerepet.

A fejedelmi és főúri családok részére nagy fényűzéssel készült tárgyakon kívül említendők a kevésbé vagyonság részére készített korhű kosztümbe ábrázolt szobrok és szoborcsoportok, vázák, készletek kevesebb díszítéssel, de nem kevesebb ízléssel, melyek a gyárban alkalmazott festők és mintázóknak — kiket a szerző külön fejezetben sorol fel — sokoldalúságát bizonyítják. Előkelő egyszerűség, tiszta mintázás és diszkrét díszítési mód jellemzik ezeket a darabokat.

Müller működése a gyár történetében korszakot alkot. Rövid időn belül felvirágoztatta a már pusztulásnak induló gyárat s produktumai méltán sorakozhatnak a meissen-i, a berlini és a sèvres-i porcellánok mellé. Idejében a gyárban sajátos nemzeti stílus fejlődött ki, dacára annak, hogy kezdetben idegen minták után dolgoztak s a gyárban alkalmazott művészek is idegen származásúak voltak.

Müller után a gyár hanyatlásnak indult. Müllerhez hasonló vagy csak megközelítő, alkalmas vezetőnek a hiánya minden téren éreztette kedvezőtlen hatását. Ehhez járult az akkori háborus idő is, mely romboló hatását a művészetben is éreztette. 1807-ben a brit flotta bombázta Kopenhágát s ez alkalommal a gyárat nagy veszteség érte. A Fournier-korszakból fennmaradt porcellán legnagyobb része akkor pusztult el s ez a veszteség sohasem lesz pótolható. 1824-ben G. Hetch a gyár igazgatója. Vezetése alatt a gyár empire-stílusú darabokat produkált, mely stílus akkor már Európa más államaiban eltűnőfélben volt. Az 1820—1880 közt lefolyt öt évtized a gyár hanyatlásának korszaka. Készítményeit szellemtelenség, az invenció hiánya jellemzi.

Hosszú pangás után 1883-ban Philipp Schou adott lendületet a Fredericksborgban újonnan létesített gyárnak, melyet modern vívmányokkal látott el. Ő volt a gyár újraalkotója. 1885-ben a gyár vezetését Arnold Krog vette át. Krog nagy hatással voltak Bing gyűjteményének tárgyai, melyeket Párisban tanulmányozott. Ezeket a keleti tárgyakat utánozták a gyárban, de nem oly szolgai módon, mint azt Sèvresben és Worcesterben tették. Krog ízlésének megfelelően átalakította ezeket, a tárgyakat dán tájképekkel s nemzeti vonásokkal látta el.

Az 1889-ki párisi kiállításon a kopenhágai porcellán már általános figyelmet keltett. Tizennégy napon belül valamennyi kiállított tárgy elkelt. Ezen a kiállításon került először közszemlére a színes kristálymáz, melyet 1886-ban a kopenhágai por-